

УДК:35

Гагаріна С.Г.,
аспірант кафедри соціально
ї та гуманітарної політики
Національної академії державного управління
при Президентіві України

ВПЛИВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ НА ГЕОПОЛІТИЧНУ СТРАТЕГІЮ КРАЇНИ

Анотація. У статті на основі джерелознавчого дослідження зарубіжного та вітчизняного досвіду розглядається геополітична роль інтелектуального потенціалу у розвитку світової цивілізації та вирішенні кризових явищ. Обґрунтовуються методологічні підходи, які дозволяють виявити основні тенденції розвитку інтелектуального потенціалу в Україні та його впливу на

Аннотация. В статье на основе источниковедческого исследования зарубежного и отечественного опыта рассматривается геополитическая роль интеллектуального потенциала в развитии мировой цивилизации и решении кризисных явлений. Обосновываются методологические подходы, которые позволяют выявить основные тенденции развития интеллектуального потенциала в Украине и его влияние на геополитическую ситуацию, в которой находится наше государство.

Annotation. On the basis of source study foreign experience is considered geopolitical role of intellectual potential in the development of world civilization and resolving the crisis. Substantiated methodological approaches that allow to identify the main trends in the development of intellectual potential of Ukraine and its impact on the geopolitical situation in which our country is.

Постановка проблеми. Сучасне українське суспільство переживає непростий історичний період становлення і розбудови незалежної, демократичної держави. Перед органами державної влади стоїть завдання забезпечення інтеграції України до світового співтовариства, ефективність якої значною мірою залежить від адекватного висвітлення геополітичної ролі інтелектуального потенціалу у цьому процесі.

У той же час, з'ясування геополітичної ролі інтелектуального потенціалу має певні складності. Україна виявилася заручником геополітичної невизначеності. Подальша реалізація нинішнього курсу призведе до ще більшого загострення проблем в усіх сферах життєдіяльності суспільства, наростання соціальної напруженості, що в кінцевому рахунку, негативно впливатиме на національну безпеку в цілому.

Для запобігання нарощуванню подібних тенденцій Україна повинна задіяти всі наявні у неї ресурси і передусім досить значний інтелектуальний потенціал. На його основі має бути, по – перше, вироблена чітка системна концепція геополітичного курсу, який максимально відповідав би міжнародним інтересам країни. А, по – друге, ефективно впровадження інтелектуальних ресурсів у технології, дозволить

Україні виступити рівноправним гравцем на геополітичному полі сучасної цивілізації. Все це дає підставу стверджувати, що дослідження шляхів і механізмів впливу інтелектуального потенціалу на геополітичну стратегію України є важливою науковою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У світовій та вітчизняній науковій думці і практиці питання геополітичного напрямку є предметом дослідження таких вчених як О.Гончаренко, М.Кисельова, В.Крисаченко, А.Луценко, В.Моргун, Ф.Ратцель, Р.Челлен та ін. Проблематику інтелектуального потенціалу досліджують такі вчені як: Л.Бурганова, В.Єгоров, А.Кочетов, Л.Лукичев, Л.Руусо, В.Скуратівський, П.Ситник, В.Трощинський, Е. Тоффлер, Л. Фернстрем, В. Щетінін, А. Янківський та ін. У той же час малодослідженими залишаються питання де розглядається механізм впливу інтелектуального потенціалу на розв'язання проблем.

Метою цієї статті є виявлення особливостей та основних тенденцій взаємодії інтелектуального потенціалу й геополітики сучасної української держави.

Виклад основного матеріалу. Україна, як молода незалежна держава, має усвідомити себе в геополітичному контексті розвитку світової цивілізації, визначити свої геополітичні інтереси, з урахуванням складної системи інтересів різних країн та сучасного розкладу сил – політичних, економічних, соціальних, духовних тощо [2].

Україна – європейська держава, що має велику територію, потужний інтелектуальний та природний потенціал, вигідне геополітичне розташування. В історичному контексті геополітику розглядають як науку про вплив географічного середовища на політичне життя держави.

Формування геополітики у самостійний напрям політичних досліджень пов'язане з іменами Фрідріха Ратцеля та Рудольфа Челлена, який є автором терміна геополітика. *Геополітика* в перекладі із грецького - мистецтво управління державою, за допомогою цілеспрямованої діяльності, для використання політичної влади над певною територією з метою реалізації своїх життєво важливих інтересів [6].

Геополітика постала як специфічна галузь знань, в якій обґрунтовується досягнення державою своїх цілей, забезпечення життєво важливих інтересів у зв'язку з ресурсами географічного середовища. Вона поєднала стратегічні інтереси держави з економіко-географічним вивченням ресурсного потенціалу територій [15].

На наш погляд, можна сформулювати три теоретичні положення, які дозволять більш повно висвітлити геополітичну роль інтелектуального потенціалу у розвитку світової цивілізації та вирішенні кризових явищ.

По-перше, сьогодні вся світова цивілізація, а не тільки Україна, знаходиться в загальносистемній кризі. Йде гостра боротьба за виживання систем, регіонів, країн, цілих народів, часто за рахунок інших. У найбільш складному становищі перебувають країни і народи колишнього соціалістичного табору, що розвивалися раніше у відносно сприятливих,

умовах соціально-економічної стабільності. Їх занепад, посилив світову кризу [3].

На нинішньому етапі розвитку світовий капіталізм виявився значно конкурентоспроможнішим колишніх соціалістичних країн, у тому числі і України. Проте формуючи світову систему, визначаючи шляхи й особливості її поступу Захід приводить у рух такі сили, які з неминучістю руйнують його зсередини. В результаті втрачається стабільність світового розвитку. Усвідомлення деструктивного характеру цих процесів спонукав здоровомислячу політичну еліту заходу, діяти більш відповідально в інтересах світової цивілізації, шукати конструктивні шляхи суспільного розвитку.

По-друге, сучасний світ - це світ динамічних змін у всіх сферах суспільного буття: а) політичних інститутах; б) економіці; в) технологіях виробництва; г) соціальних формах; д) системах управління.

Базисною причиною якісних змін в інформаційному суспільстві є, як відомо, зростання інтелектуальної складової світової цивілізації, науково-технологічні нововведення, інновації революційного плану. Всі сучасні індустріально розвинені країни - Англія, Німеччина, Франція, Японія, США та ін. виробляють і реалізують активну науково-технічну політику, що враховує логіку глобальних науково-технічних зрушень, розраховану на прискорене економічне зростання. Українські ж уявлення про те, що ринковий тип господарювання знімає з Уряду обов'язок визначення науково-технічних пріоритетів на науковій основі, проведення в життя глобальних наукових програм, глибоко помилкові. Розплата за такий антинауковий підхід - системна криза, соціально - економічна залежність від індустріально розвинених країн.

По-третє, політичний, соціально-економічний, духовно-моральний стан в Україні за роки так званих "кардинальних реформ" стрімко погіршився. Однією з причин тривалої системної кризи в країні є відсутність чітко визначеного геополітичного курсу, прагнення лавірувати між різними векторами зовнішньої політики.

Під інтелектуальним потенціалом в широкому сенсі ми розуміємо сукупність здібностей системи (держави, регіону, колективу, особи) створювати унікальні досягнення в галузі науки, техніки, в духовно-моральній сфері [9].

У вузькому, перш за все соціально - економічному, сенсі під інтелектуальним потенціалом розглядається можливість системи відтворювати науково-технічні нововведення і їх реалізацію в сфері матеріального виробництва, які, будучи використаними, забезпечують стійкі темпи приросту сумарних витрат матеріалізованої праці при забезпеченні світового рівня якості кінцевого результату.

Узагальнено інтелектуальний потенціал включає п'ять складових:

✓ кадрову, яка відображає сукупність творчих здібностей системи;

- ✓ наукову, характеризує сукупність науково-технічних знань і досягнень;
- ✓ матеріально-технічну, яка визначається як інфраструктура вартості інтелектуальної праці;
- ✓ соціо-інформаційну - здатність забезпечення потоку інформації;
- ✓ організаційну, яка відображає рівень прогресивності застосовуваних форм і методів управління інтелектуальним потенціалом, що забезпечує комплексну єдність усіх його складових на макро - і мікрорівнях [7].

До кінця 80-х років Україна, як складова частина Радянського Союзу, мала потужний інтелектуальний та науково-технічний потенціал, багатогалузеву наукомістку економіку, можливості якої з оновлення країни, формування нового технологічного укладу суспільства були досить значні. Вітчизняна система відтворення інтелектуального потенціалу, за визнанням видатних учених світу, значно перевершувала рівні багатьох інших європейських країн. Про це побічно свідчить і те, що багато вчених і фахівців України, емігрують на Захід, займають там провідне становище у багатьох престижних установах та організаціях [16].

Зарубіжні експерти відзначають сильні наукові позиції України в математиці, теоретичній фізиці, космічних технологіях, ядерній енергетиці, виробництві надчистих матеріалів і т.д. [4]. Це технологічне ядро інтелектуального потенціалу було і є основою для виведення економіки із системної кризи країни. Саме на його базі можна було б досягти нової якості економіки.

Проте в роки так званих "кардинальних реформ" в Україні сталася переорієнтація з політики розширеного відтворення, макроекономіки, на політико-ідеологічні перетворення, суть яких насамперед - зміна суспільної системи. В Україні йде спад соціально-економічного потенціалу країни, зниження науково-технологічних факторів, як чинників реформування суспільного виробництва та суспільних відносин в цілому.

Дійсно, соціально - економічні реформи в науковому розумінні, які б цілі не декларувала правляча еліта, не можуть бути успішними, якщо супроводжуються зниженням ефективності виробництва, життєвого рівня більшості населення, зменшенням інтелектуального потенціалу.

Спад виробництва за останні роки склав близько 50%. Національний дохід зменшився вдвічі. За темпами скорочення валового внутрішнього продукту Україна "випередила" Америку часів "великої депресії". Якщо обсяг ВВП знизився в США в 1929-1933 рр. на 30%, то в Україні - в два рази. З початком соціально - економічних реформ реальні доходи населення знизилися в 2-3 рази [11].

Найнебезпечніше для України і світової цивілізації полягає в тому, що розвал охопив інтелектуальну складову країни:

- ✓ різко скоротилися масштаби державної підтримки науки;

✓ зменшилося бюджетне фінансування фундаментальних і пріоритетних прикладних досліджень.

Рівень капіталовкладень у фундаментальну науку та дослідно-конструкторські роботи становить сьогодні лише 0,32% від валового внутрішнього продукту. У передових же країнах він коливається від 2 до 3,5%. Так, в США він складає - 2,8, в Японії - 3,05, у ФРН - 2,7, у Південній Кореї - 3% [13].

Під впливом зниження ресурсних вкладень і перекосів в системі цінностей порушений механізм відтворення науки, її матеріально-технічної бази, руйнуються наукові школи, які часто є унікальними. Припинено створення нових об'єктів науки, знищується найцінніший науково-технічний потенціал військово-промислового комплексу.

Розвинений світ давно усвідомив зростання значення кадрової складової інтелектуального потенціалу - творців високих технологій майбутнього [1]. В Україні найнижча заробітна плата виявилася у тих, хто у всіх розвинених країнах становить еліту суспільства: науковців та високо кваліфікованих працівників наукомістких виробництв. Більше третини, висококваліфікованих наукових працівників пішли зі сфери науки, у тому числі 20 тис. покинули країну і працюють на Заході [13].

Фахівці виділяють так звану «внутрішню» еміграцію [12, с. 134], тобто, зміну вченими виду діяльності на підприємницьку, політичну тощо. Втрата наукових працівників негативно впливає на геополітичне становище України: послаблюються її зовнішньополітичні позиції, рівень оборонної та екологічної безпеки.

Посилюється відставання в інтелектуалізації багатьох наукоємних раніше виробництв. Досвід розвинених країн свідчить, що багатство країни визначається в першу чергу ступенем використання вищих досягнень науки. Одна з причин загальносистемної кризи в Україні полягала в низькому попиті на потенціал інтелектуальної складової суспільного відтворення. В кінці 80-х років у виробництво впроваджувалася лише половина наукових розробок і винаходів. До середини 90-х років цей показник скоротився ще в два рази. Була потрібна інтенсифікація відтворювального процесу цієї складової: реформування системи освіти, наукової діяльності і, звичайно ж, економічної системи в цілому. Тим часом реформи пішли в зворотному напрямку - замість прогресу цих сфер ми маємо відповідний регрес.

За останній час різко знизилася частка й погіршилася структура кадрів в наукових галузях, а саме: фізико-математичних, технічних, біологічних, економічних, соціальних наук, особливо фахівців фінансової та ринкової економіки, великих інформаційних систем. Відбувається дискредитація науки в очах молоді. Молодь стала більше тяжіти до комерції, де від працівника не потрібно спеціальної підготовки. Це технологічний провал, скажімо, інтелектуальні гальма, які не дозволяють вийти з тієї системної кризи, в якій перебуває Україна [13]. На думку

більшості вчених, руйнування науково-технічного та інтелектуального потенціалу наближається до тієї межі, за межами якої воно прийме незворотній характер.

Все це веде країну до втрати науково-технічного потенціалу, що виключає можливість вдосконалення науково-технічної бази. В кінцевому рахунку Україна втрачає перспективу створення гідного рівня життя населення на багато років вперед, можливість досягнення європейських стандартів життя, органічного включення в систему сучасних геополітичних відносин.

Вирішення частини загальної проблеми.

Керівництвом країни при визначенні стратегії розвитку та поведінки України у світовому співтоваристві на чільне місце мають бути поставлені геополітичні інтереси, насамперед, самої України [8]. Реалізація цього принципу дозволить однозначно визначити зовнішньополітичний вектор України у світовій цивілізації і задіяти всі наявні ресурси для гідного відстоювання національних інтересів.

Державна влада повинна усвідомити, що умовою швидкого виходу України з політичної та соціально-економічної кризи, досягнення вагомого значення у світовій цивілізації є пріоритетний розвиток інтелектуального потенціалу, створення умов для швидкої і ефективної реалізації революційних нововведень на всіх рівнях відтворювального процесу, в структурах всіх форм власності. Про це свідчить досвід Японії, Німеччини, Південної Кореї та ін. Вкладання фінансових і матеріальних ресурсів у розвиток інтелектуального потенціалу, в інноваційну сферу, в галузі високих технологій забезпечило цим країнам отримання понад 75% приросту валового національного продукту [10] і завдяки цьому зайняти провідні місця в світовому співтоваристві. Отже, якщо ми хочемо відродження України, то логіка антикризових заходів повинна бути принципово іншою. Пріоритет в державному фінансуванні, в кадрово – організаційній, управлінській політиці, має бути відданий розвитку всіх складових інтелектуального потенціалу.

Успіх інтеграції України в систему світогосподарських зв'язків вирішальною мірою буде залежати від здатності забезпечити комплексний розвиток складових інтелектуального потенціалу, від уміння розпорядитися ним в своїх довгострокових геополітичних та внутрішніх інтересах. Державна соціально - економічна практика потрапила в коло боротьби за усунення то однієї кризи, то іншої, втрачаючи стратегічні орієнтири власної науково-технічної політики.

Не викликає сумніву, що для України необхідна розгорнута система надзвичайних заходів з відновлення зруйнованих продуктивних сил, інтелектуального потенціалу, для забезпечення швидшого переходу до ефективного соціального розвитку й інтеграції у світову цивілізаційну систему. Як би не було складно, але мова має йти про термінову реалізацію особливої наукової програми технологічного та економічного прориву

країни. Ця програма повинна стати найважливішою частиною нового державного механізму управління економікою країни при загальному курсі на демократичний розвиток, відповідно історичній місії України та її місцю у світовій цивілізації. Програма на ділі повинна забезпечувати перехід від розробки та реалізації розрізнених нині видів техніки і технологій до створення цілісних технологічних систем нових поколінь.

Важливе місце слід приділити інноваційному підприємництву, особливо дрібному бізнесу, підтримці фірм, які прокладають виробничі шляхи масового впровадження інноваційних нововведень.

Відповідно, в умовах гострої конкурентної боротьби за світові ринки між індустріально розвиненими країнами, навряд чи доцільно розраховувати на західні інноваційні інвестиції до України. Це підтверджує і практика. Але відкидати це джерело фінансування, думається, не варто. Слід використовувати економічно більш прийнятні варіанти стимулювання іноземних інвестицій в українську економіку.

Головним ресурсним джерелом підвищення інтелектуального потенціалу, глибокого перетворення економіки і виходу з важкої кризи є, насамперед внутрішні фінансові та матеріальні джерела. Мова йде про формування стимулюючого середовища для підприємців, які активно включилися в науково-технологічне оновлення виробничого процесу.

Пожвавлення активності підприємців може бути здійснено на базі використання не інфляційних джерел: амортизаційних накопичень, заощаджень населення, банківського та комерційного капіталу [17]. Державна інноваційна політика повинна стати складовою частиною системи державного стратегічного прогнозування, середньострокового планування та інструментом комплексних науково-технічних програм. А інтенсифікація - генеральним напрямом в економічній стратегії і тактиці, пронизувати роботу державних органів та підприємницьких структур усіх форм власності з пріоритетами науково-технічного розвитку на пільгових фінансових умовах.

Повинні бути змінені і орієнтування кредитних організацій. Не секрет, що частка довгострокових кредитів сьогодні становить мізерну величину - 4-5% від загальної суми кредитних ресурсів. Банківський капітал формується більшою мірою на спекулятивній основі. Не передбачено необхідних преференцій для інвестицій у великі інноваційні програми, комплексне оновлення виробничого апарату на інтенсивній основі і банків України [13]. А це досить великий резерв фінансових ресурсів для цілей технологічного прориву, для виведення країни з кризи.

Активізації інноваційної діяльності могли б сприяти спеціальні регіональні фонди, що формуються за рахунок цільових відрахувань підприємствами, корпораціями, фірмами всіх форм власності. За рахунок цього джерела фінансувалися б на конкурсній основі найбільш важливі наукомісткі регіональні програми. При цьому навіть гарантії пільгових привілеїв комерційних банків могли б забезпечуватися держбюджетом.

Створити макроекономічні передумови прискорення інноваційного процесу, технологічного прориву та структурної переорієнтації економіки в українських умовах можна, тільки змінивши співвідношення цін на базові продукти і ресурси, забезпечивши відповідність структури внутрішніх цін структур і витрат, стимулюючи при цьому впровадження високих технологій, прискорення науково-технічного прогресу.

В умовах нестачі фінансових і матеріальних ресурсів більш ефективно можна було б використовувати певні можливості, де зароджується ринок, де є стимулювання інноваційних проектів.

Японський технологічний прорив, забезпечення конкурентоспроможності наукомісткої продукції, був в основному, викликаний поворотом держави, всього суспільства, кожного підприємця до науково-технічної творчості та раціоналізації з максимальним використанням останніх досягнень науки і ноу-хау [4]. Тут, наявні, високі темпи зростання загальних витрат на науку та освіту, які покривають приватні фірми. На їх частку припадає 80% загальної суми, виділеної промисловістю на науку та освіту [5]. Цей досвід, як і досвід інших високорозвинутих країн мала б використовувати Україна для підвищення свого інтелектуального потенціалу – потужного засобу трансформації всіх суспільних відносин, інтеграції в систему європейських соціально – екологічних, політичних і духовних цінностей.

Висновки. Успішне розв'язання Україною її геополітичних проблем напряму залежить від її економічної могутності, високого рівня соціальної безпеки населення та політичної стабільності. Одним з найважливіших засобів досягнення цих показників є інтелектуальний потенціал нації. Його всебічний розвиток і послідовне впровадження в суспільну практику сприятиме перетворенню України повноцінного, впливового гравця міжнародної спільноти, що, в свою чергу, створюватиме спрямовані умови для її внутрішнього поступу.

Перспективи подальших досліджень: для вітчизняної науки державного управління доволі є актуальним детальне дослідження механізмів впливу інтелектуального потенціалу на геополітичні пріоритети і засоби розв'язання проблем, які постають перед Україною у взаєминах з міжнародним співтовариством.

Використані джерела інформації:

1. Бурганова Л.А. Теорія управління. - М.: ИНФРА - М., 2007. - 270 с.
2. Видрін Д., Табачник Д. Україна на порозі ХХІ ст. Політичний аналіз. – К., 1995.
3. Гончаренко О.М. Геополітична дилема; України // Економічний часопис- 2007.- № 9.- С. 3-Ю.
4. Єгоров В.В. Аналіз зарубіжного досвіду організації системи управління інтелектуальним потенціалом // Матеріали науково-практичної конференції. - М.: МГУУ, 2004. - 320 с.
5. Інтелектуальний потенціал України та її геополітичні перспективи / В.А. Моргун // Наука. Релігія. Суспільство. – 2008. – № 1. – С. 248-267. – Бібліогр.: 36 назв. – укр.

6. Кисельов М. Геополітика // Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002. – С. 1123-113.
7. Кочетов А.И. Интеллектуальный потенциал общества. – Саратов: Саратовский ун-т, 1991.
8. Крисаченко В. Геополітика // Науковий інструментарій українознавця. Довідник – К.: ННДПУВІ, 2012. – С. 4-5.
9. Лукичева Л.І. Управління інтелектуальним капіталом: навчальний посібник / Л.І. Лукичева. - М.: Омега-Л, 2009. - 551 с.
10. Луценко А.В. Геополітичні ідеї в Україні: Джерела та еволюція: автореф. дис. канд. політ. наук. – К., 2009.
11. Руус Й., Пайк С., Фернстрем Л. Интеллектуальный капитал: практика управления / Пер. з англ.; під ред. В.К. Дерманова - 2-ге вид. - СПб.: Вища школа менеджменту », 2008. - 436 с.
12. Скуратівський В.А., Трощинський В.П., Чукут С.А. Гуманітарна політика в Україні: навч. посіб. – К.: Вид-во УАДУ: Міленіум, 2002. – 262 с.
13. Статистичний довідник "Україна у цифрах" за 2012 рік.
14. Тоффлер Е. Шок майбутнього. М., 2001. С. 456.
15. Український геополітичний словник. – К., 2010.
16. Щетинін В. Людський капітал і неоднозначність його трактування / / Світова економіка і міжнародні відносини. - 2001, № 12. - С.42-49.
17. Янковській А. Підприємницька діяльність та кадровий капітал / / Маркетинг. - 2000, № 1.

Рецензент: Ситнік П.К., д. філософ. н., професор.

УДК 351.755:331.56.57

Дергач А.В.,
магістр державного управління

ДОСВІД КРАЇН ЄС В УПРАВЛІННІ МІГРАЦІЙНИМИ ПОТОКАМИ

Анотація. Досліджено проблеми становлення та розвитку міграційної політики ЄС в контексті європейської інтеграції. Розглянуто нормативно-правову базу та інституційне середовище забезпечення міграційної політики Європейського Союзу. Проведено аналіз проблем реалізації механізмів державного управління міграційними потоками.

Аннотация. Исследованы проблемы становления и развития миграционной политики ЕС в контексте европейской интеграции. Рассмотрены нормативно-правовая база и институциональная среда обеспечения миграционной политики Европейского Союза. Проведен анализ проблем реализации механизмов государственного управления миграционными потоками.

Annotation. The problems of the formation and development of EU migration policy in the context of European integration. Considered the regulatory framework and institutional environment for migration policy of the European Union. The analysis of the problems of the mechanisms of state control of migration flows.